

Transmigracijske sudbine knezova Šubića Zrinskih

Kristina Babić, Ante Milošević, Željko Peković, Zrinski u Pounju, Dubrovnik/Split: Cored.o.o. / Muzej HAS, 2020, 335. str.

Najnoviji naslov iz serije *Studia mediterranea archeologica*, osma je koja slijedi već ustaljeni obrazac ažurnog objavljivanja rezultata netom obavljenih terenskih istraživanja. Autori ih interdisciplinarno argumentiraju, zaokružujući ih u monografsku cjelinu. Uz povijesni narativ knjiga se fokusira na bogatu povijest, arheologiju i arhitekturu fortifikacijskih i sakralnih zdanja na zrinskom posjedu u Pounju. S obzirom na to da se svakim arheološkim istraživanjem započinju ocrtavati konture povijesti dugog trajanja, tako se i ovom prigodom, u tom svjetlu, promatra prostor Banovine i Pounja.

S obzirom na povoljne preduvjete koji pogoduju razvoju poljoprivrede i stočarstva, arheološka istraživanja svjedoče o naseljenosti Banovine i hrvatskoga dijela Pounja još od prapovijesti. Tome treba dodati i bogata rudna ležišta Trgovske i Zrinske gore koja su iskorištavali još i metaloprerađivači vučedolske kulture kada nastaje niz gradinskih naselja. Tome kraju poseban pečat daju dobre predispozicije prometne povezanosti, Unom prema Jadranu, a Kupom i Savom prema Podunavlju. Iako se o prapovijesnom razdoblju Banovine i Pounja, kao i o periodu antike zaključuje tek iz fragmenata, očito je da se tada mahom obitavalo uz prometnice i stara gradinska naselja. Uostalom, i značenje antičke Siscije proizlazi dobrim dijelom iz doista zahvalnog smještaja na magistralnim riječnim i kopnenim prometnim pravcima. Sve spomenute prednosti svakako su pridonijele kontinuitetu života i u prvim stoljećima srednjovjekovlja.

Ranosrednjovjekovni grobni nalazi, kao i različiti arheološki materijali iz tog doba, pokazuju analogiju s onima iz Dalmacije, što ide u prilog tezi o vojnoj, društvenoj i političkoj pripadnosti istom onom okviru čiji je centar bio u zaleđu srednjodalmatinskih gradova. Fragmenti predromaničke reljefne ornamentike ukazuju na franačke kulturne utjecaje, koji su jednim smjerom zasigurno dolazili i iz pravca juga, tim više što se jurisdikcija splitske metropolije ili, pak, ona hrvatskog (dvorskog) biskupa koji je rezidirao u Kninu, protezala i na Slavoniju. Zbog promijenjenih političkih odnosa s kraja 11. stoljeća slabio je i intezitet dotadašnjih relacija koje je prostor Banovine i Pounja ostvarivao s primorskim dijelom Hrvatske. Razlog tome svakako je politički utjecaj koji su na taj prostor od kraja 11. stoljeća počeli širiti Arpadovići. Uspostavom Zagrebačke biskupije dokinuli su i crkvene veze Banovine i Pounja s dalmatinskom Hrvatskom. Štoviše, ukidanjem biskupije u Sisku, posjedi novoosnovane Zagrebačke biskupije proširili su se upravo u tom smjeru. Stoga će područje današnje Banovine unutar novoosnovanog crkvenog okvira predstavljati najznačajnije i najnapučenije srednjovjekovno društveno i crkveno središte, drugo po važnosti nakon Zagreba.

Vladavinu Arpadovića obilježio je trend jačanja pokrajinskih (velikaških) centara moći u odnosu na središnje institucije (Kruna). Tijekom 13. stoljeća pojavio se veći broj pisanih povijesnih izvora o Banovini i Pounju kada je to područje postalo posjedom knezova Babonića. Pretpostavka je da su upravo oni u periodu prve polovice 13. stoljeća izgradili utvrdu Zrin, koji je ubrzo postao jednim od njihovih glavnih sjedišta. Gubitak niza utvrda i posjeda tijekom sukoba s hrvatsko-ugarskim kraljem Karlom I. Robertom doveo je do slabljenja ekonomske i političke moći Babonića. Dospijeeće Zrina u ruke Krune može

se kontekstualizirati anžuvinском tendencijom slabljenja pozicija feudalnih magnata. Upravo će određeni posjedi u Pounju sa središtem u Zrinu postati sredstvo kojim je Ludovik Anžuvinac 1347. ostrovičkoj grani roda Šubića kompenzirao oduzetu im Ostrovicu. Kontrolirajući srednjodalmatinski prostor ona je ojačala kraljevske pozicije u Dalmaciji, najprije u odnosu prema ofenzivnoj Mletačkoj Republici, ali i prema premoćnoj bribirsko-kliškoj grani tog roda, čiji je utjecaj od tada počeo značajno opadati. Slavonski odvojak toga velikaškog roda tek se počeo profilirati, i to upravo s onih pozicija u Pounju zadanim Ludovikovom darovnicom iz 1347. Ugovorom o nasljeđivanju te brakom sklopljenim 1509. između Nikole III. Zrinskog sa Jelenom, sestrom Ivana Karlovića, posljednjeg od muške loze tog roda, Zrinski su osigurali nasljeđivanje baštine krbavskih knezova, stekavši čitav niz utvrda u Krbavskoj Županiji, Ličkoj Županiji odranskom i hotuškom kraju te Kninskoj Županiji. Značajno širenje svojih posjeda Zrinski su ostvarili tijekom prvih desetljeća 16. stoljeća došavši do lijeve obale rijeke Une, čime su jasno definirali granicu svojih posjeda. Ujedno su s tih pozicija organizirali i dosta učinkovitu obranu od sve češćih osmanskih napada. Međutim, nakon što su 1540. Osmanlije uništili rudnike srebra u Gvozdanskom, Zrinski su dugoročno izgubili gospodarsku podlogu na kojoj je počivala obrana Pounja. Nakon toga su bili primorani obranu toga prostora prepuštati kraljevskim posadama. Postupno su sredinom 16. stoljeća – pokazat će recentna istraživanja – Zrin, Pedalj i Gvozdansko doživjeli svoje transformacije: iz srednjovjekovnoga plemićkog burga, okruženog naseljem, preobrazili su se u vojni logor za održavanje krajiške straže, prilagođeni potrebama borbe s Osmanlijama. Nakon što su Osmanlije 1556. osvojili svoje značajne punktove – Kostajnicu i Novi – Zrinski su izgubili kontrolu nad mostovnim prijelazima preko Une. Time je zapečaćena sudbina Pounja čije su najznačajnije utvrde redom padale tijekom narednih godina, zaključno sa Zrinom 1577. i Gvozdanskim 1578. Nakon toga se obrana Kraljevstva organizirala uzduž kupske granice, gdje su bile raspoređene mahom utvrde zagrebačkog kaptola. Zrinski su se tijekom druge polovice 16. stoljeća postupno prebacivali u Međimurje, gdje su organizirali svoj glavni posjed dobiven 1545. Ferdinandovom darovnicom. Bila je to kompenzacija za zrinske utvrde u Pounju koje su za potrebe obrane prepuštene kraljevskim odredima. Takva bilociranost posljedica je ne samo uzmicanja pred nadirućim Osmanlijama, već i potrebe za učinkovitijom kontrolom jednog šireg obrambenog sustava koji je osim matičnih posjeda Zrinskih štitio južnu Ugarsku, kao i štajerske krajeve. Položaj Zrinskih dodatno je ojačao brakom sklopljenim 1544. između Nikole IV. i Katarine Frankopan. Tom je prigodom sklopljen i ugovor o nasljeđivanju sa Stjepanom IV. Frankopanom Ozaljskim († 1577).

Ipak, posjedi Zrinskih u Pounju, čija se središnja utvrda od samih početaka kao nova identitetska odrednica nalazi u rodovskom nazivu, predstavljaju glavni istraživački interes monografije *Zrinski u Pounju*. Studija podrobnije prati proces okrupnjavanja slavonskih posjeda Zrinskih tijekom 14. i 15. stoljeća, najprije prvotne jezgre u Pounju. U Ludovikovo darovnici iz 1347. ona nije precizno definirana, što je rezultiralo parnicama gotovo sa svim susjedima. Različitim pravnim i financijskim intervencijama cijeli je posjed u Pounju posjedovno zaokružen i teritorijalno definiran 1471, čime su stečeni uvjeti daljnjeg prosperiteta s obzirom na ležišta srebrne, bakrene, olovne i željezne rude Trgovske i Zrinske gore. Za potrebe nadzora, ali i obrane tog prostora ubrzo je podignut kaštel Gvozdansko. Dozvolu za rudarenjem, a potom i kovanjem novca Zrinskima je dodijelio još Matijaš Korvin. O intezitetu izvlačenja plemenitih ruda, te kovanja novca vrlo zorno svjedoči i činjenica da je na saboru u Križevcima 1528. hrvatsko plemstvo, iskoristivši

smrt Ludovika II, zabranilo daljnji opticaj zrinskoga novca, s ciljem zaustavljanja daljnjeg bogaćenja Zrinskih. Međutim, već je Ferdinand I. odobrio nastavak rada kovnice, što opet svjedoči, ne samo o političkom utjecaju Zrinskih, već i iznimnoj ulozi u obrani toga dijela Kraljevstva. Ne čudi stoga pažnja koju su autori monografije posvetili numizmatičkoj analizi novca koji se kovao u Gvozdanskom sve do 1534.

Početak 16. stoljeća čitav se prostor zrinskog Pounja zbog pojačanog osmanskog pritiska podijelio na nekoliko manjih jedinica. Ključne su bile one čijim su središtima bili dobro utvrđeni burgovi Zrin, Pedalj i Gvozdansko, dok su ostale jedinice gravitirale manjim kaštelima kao upravnim središtima. Autori se opširnije osvrću upravo na te ključne punktove zrinskog Pounja, koji su bili predmetom arheoloških istraživanja tijekom 2019. Na Zrinu je obavljeno detaljno geodetsko i arhitektonsko snimanje utvrde. Pripadajuća mu crkva sv. Marije Magdalene arheološki je istražena i cjelovito dokumentirana, dok su na Gvozdanskom, pored geodetskih i arhitektonskih snimanja, obavljena i manja arheološka sondiranja. Također, istraženo je novovjekovno industrijsko postrojenje s talionicom željeza u Bešlincu (Rujevac), gdje se rezultati istraživanja donose na kraju knjige. Zrin je geostrateški smješten na važnoj prometnici koja povezuje dolinu Une, preko Zrinske gore s rijekom Kupom. Po svemu sudeći takvu je ulogu imao još od prapovijesnih i antičkih vremena.

Znanstveni doprinos monografije *Zrinski u Pounju* doista je značajan. Kriička analiza dosad objavljene literature, kao i pregled dosadašnjih istraživanja objedinjeni su s rezultatima recentnih istraživanja. To je omogućilo cjelovitu interpretaciju vrijednih primjera fortifikacijske, sakralne i protoindustrijske baštine zrinskog Pounja. Razumijevanje rezultata dobivenih interdisciplinarnim istraživanjem upotpunjeno je njihovom povijesnom interpretacijom. Stasanje Zrinskih u Pounju kroz 14. i 15. stoljeće kontekstualizirano je procesom rastakanja Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva tijekom kasnoga srednjeg vijeka. Sudbina zrinskih posjeda u 16. stoljeću nastavak je procesa jačanja njihove ekonomske i političke moći, ali i prodiranja Osmanlija. U vojno-obrambenom kontekstu svakako je to priča vezana uz početak stvaranja Vojne krajine te, naposljetku, uzmicanja Zrinskih iz Pounja. Iako je povijesni narativ popraćen i arhitektonskim te arheološkim studijama, takav diskurs nipošto ne djeluje suhoparno, tim više što je popraćen doista reprezentativnim vizualnim sadržajima koji dosta uspješno zaokružuju sveobuhvatnu priču o zrinskom Pounju. Svakako, monografija pridonosi boljem razumijevanju ne samo graditeljske baštine ili, pak, ključnih epizoda iz povijesti ovog značajnog velikaškog roda, već i doista turbulentnog razdoblja kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne hrvatske povijesti u cjelini.

Nikša Varezić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*